

Ühe illusiooni purunemine.

Abipalve Briti valitsusele 1924. aasta detsembris

Heino Arumäe

Käesoleval aastal möödub 90 aastat detsembrimässust Tallinnas. Too Kominterni organiseeritud kommunistide relvastatud putš šokeeris kogu ühiskonda ja mõjutas märgatavalt ka Eesti sise- ja välispoliitikat. Mõlemas valdkonnas pühendati endisest rohkem tähelepanu riigi julgeoleku kindlustamisele. Välispoliitika aktiveerumise esimeseks signaaliks oli Eesti valitsuse abipalve Briti valitsusele. Tookord püsis nii valitsusringkondades kui ka rahva seas lootus või õigemini illusioon, et Inglismaalt on vajadusel loota toetust, nagu Vabadussõja päevil seda saadi.

Kõnesolevat abipalvet tuleb pidada meenutamiseväärselt sündmuseks Eesti välispoliitika ajaloos. Järgnevalt ongi publitseeritud väike valik teemakohaseid dokumente nii Eesti kui ka Ühendkuningriigi riigiarhiivist ja lisatud vajalikke kommentaare.

Mõiste *Inglise orientatsioon* lummas eestlaste meeli juba iseseisva riigi loomisest alates. Teadagi tuleneb termin „orientatsioon” ladinakeelsest sõnast *oriens* (ida), mis tähendas algselt orienteerumist ilmakaarte suhtes ning õige kursi leidmist nii maal kui merel. Tasa-pisi on see mõiste omandanud teisigi tähendusi ning rahvusvahelistest suhetest kõneldes mõistetakse orientatsiooni all välispoliitilist üldsuunda, eelistust või hoiakuid, aga ka koostööd või koostöötaotlusi teise riigi või riikide grupiga. Tegemist võib olla kas valitsuse (riigi) või ka üksikisiku, grupeeringu või partei eelistuste ja koostöötaotlustega kas majanduslikes, välispoliitilistes, sõjalistes või muudesse valdkondadesse kuuluvates küsimustes.

Eestile kui kahe agressiivse suurriigi huvi-
piirkonnas paiknevale väikeriigile oli õige

välispoliitilise orientatsiooni valik eluliselt tähtis. Lähtuti igati loogilisest kaalutlusest: kui sa ise oled väike ja nõrk, siis olgu sul suur ja tugev sõber, kellelt ohu korral võiks abi loota. Niisiis oli orientatsiooniküsimus riikliku julgeolekupoliitika oluline koostööosa. Pidevalt arvestati, kes on vaenlane ja kes on sõber, kust võiks ähvardada kõige aktuaalsem oht ja kellele saaks vajadusel tugineda.

Juba iseseisvuse eest peetava võitluse käigus alates 1918. aastast oodati ja loodeti Eestis abi *Entente*’i riikidelt, kõigepealt Suurbritannialt. Sellised kaalutlused olid põhjendatud, abi tööpoolest saadi. Teatavasti 1918. aasta mais tunnustasid Suurbritannia, Prantsusmaa ja Itaalia Eestit *de facto*. Vabadussõja alguse ülimalt rasketes oludes oli Briti laevastiku saabumine 12. detsembril 1918 Tallinna lausa ilmutusliku tähendusega. Nii rindel kui ka tagalas kujunes veendumus: nüüd on mõtet võidelda, sest meil on tugev liitlane olemas! Tookordse Eesti juhtkonna esindajad ja ka hilisemad uurijad on kinnitanud, et lääneriikidest, kõigepealt Suurbritanniast, saadud ulatusliku abi ja toetuseta poleks Vabadussõda võidetud.

Sellistes oludes peeti Eestis üsna üldiselt orientatsiooni Suurbritanniale endastmõistetavaks. Sageli küsiti, mille poolest Eesti võiks inglasi huvitada ja mida saaks omalt poolt Londonile pakkuda. Kõigepealt leiti, et Suurbritanniat huvitab Läänemere vabadus, ta pole huvitatud Saksa ega Vene laevastiku domineerimisest ega üldse tugevast Venemaast. Samas rõhutati, et inglased on huvitatud majandussuhete arendamisest nii Venemaaga kui ka Läänemere maadega. Mõlemas

küsimuses loodeti inglastele omapoolseid teeneid pakkuda. Ajakirjanduses kinnitati Inglise orientatsiooni tähtsust, rõhutades, et poliitika on rahvusvaheline äri, kus midagi ei tehta ainult ilusa näo ja armsate sõnade eest, vaid selgesti äratuntavate reaalsete huvide pärast. Näiteks Postimehes kirjutati, et inglased pole filantroobid, kuid on siiski kaugele-nägevad poliitikud, kes suudavad oma huvid kooskõlastada teiste riikide huvidega. Samas toonitati: „Meile on tarvis üht häätahtlikku tugevat kätt Läänemeres, kes meie võimuhi-mulised naabrid vaol hoiaks, meile mereva-baduse kindlustaks ja sellega ka maa poolt meie iseseisvusele toeks oleks.”¹ Postimees soovitas pakkuda inglastele laevastikubaasi Eesti territooriumil.

Vabadussõja ajal kinnistunud välispoliiti-line orientatsioon jäi püsima ka edaspidi. Paljud poliitikud, diplomaadid, ajakirjanikud jt. toonitasid pidevalt, et Suurbritanniaga tuleb luua võimalikult tihedad suhted, selle suuna vajadusest kõneldi Riigikogu kõnetoolist, see fikseeriti valitsusdeklaratsioonides ning Riigikogu ja valitsuse dokumentides. Tõsi küll, mõned poliitikud ja diplomaadid, eriti aktiivselt Karl Robert Pusta, pidasid Suurbritannia välispoliitikat ebajärjekindlaks ja soovitasid koostööd Prantsusmaa ja tema liitlase Poolaga.

Mainitud orientatsiooni puhul polnud tegemist üksnes kitsa valitsusringkonna, vaid elanikkonna enamiku töökspidamistega. Kui 20. sajandi algul oli Eesti haritlaste unistustelinnaks Pariis, siis sõjajärgses Eestis kujunes välja Briti-sõbralik mentaliteet. Suurbritannias nähti demokraatlike väärtuste kaits-jat, oluliseks peeti inglise keelt, kultuuri ja elulaadi lähemat tundmaõppimist. Iseloomulik on Jaan Poska päevikumärge 26. veebruarist 1919: „Meil on oma rahva arenemiseks ja tema kultuuri päästmiseks Lääne õhku tarvis. [– – –] Kokkupuutumine ja läbikäimine ing-lastega, kelle iseloom eurooplaste seas kõige enam meie omale vastab, tooks meie elusse üsna teised sihtjooned ja sunniks meid mitte ainult meie avalikku elu, vaid ka sisemist

kodust elu teisiti korraldama, nii et ta rohkem kultuuri nõuetega kooskõlas oleks.”²

Ka pärast võidukat Vabadussõda domi-neeris Eesti valitsusringkondades, sõjaväe-laste seas ja laiemas avalikkuses arvamus, et Eesti saatus on suuresti seotud sünd-muste arenguga Venemaal. Ohtlikuks peeti nii kommunistliku režiimi püsimist kui ka parempoolset või sõjaväelist diktatuuri, aga ka sisepoliitilisi segadusi. Näiteks Riigikogu väliskomisjoni esimees kindral Johan Laido-ner ei väsinud kinnitamast, et oht Venemaa poolt on püsiv, olgu see kommunistlik või monarhistlik, ühtviisi ohtlik on see ikkagi.

Sündmuste edasine käik tõestas, et kar-tused idanaabri suurriiklike ambitsioonide suhtes olid põhjendatud ning Moskvas peeti kinni Peeter I välispoliitilistest traditsiooni-dest. Punaarmee kindralstaabi dokumenti-des fikseeriti, et Läänemere rannik kujutab endast Venemaa loomulikku kaitsepiiri. Tea-dagi olid ka Eesti ja Läti sadamad Moskvale ahvatlevaks eesmärgiks. Pealegi oli Nõuko-gude Liidu juhtkonnal tsaarirežiimiga võrrel-des veel üks lisastiimul agressiooniks, nimelt püüe juurutada kommunistlikku süsteemi ka teistes riikides.

Sellistes oludes pärisid Eesti, aga ka näi-teks Läti ja Soome diplomaadid Briti valit-suse esindajatelt korduvalt: kas idanaabri poolt ähvardava ohu korral on Suurbritan-nialt abi loota? Saadud vastused olid ste-reotüüpsed: Suurbritannia on huvitatud Balti riikide iseseisvusest ja vihjati ka nende toetamise võimalusele, kuid mingisuguseid kindlaid lubadusi ei antud. Tavaliselt öeldi, et kõik sõltub konkreetsest olukorrast, kuid oli kuulda ka arvamust – võib-olla saab lae-vastiku saata.

Esimese Eesti täievolilise saadikuna saa-deti Londonisse Oskar Kallas. Ta ise ei soovi-nudki Helsingist lahkuda, kuid tema võluv ja andekas kaasa Aino igatses suurlinnade tule-sid. Lõpuks, 16. novembril 1921 võttis Eesti valitsus vastu salajase otsuse: nõustuda dr. Kallase Londoni saadikuks nimetamise korral

¹ Inglise orientatsioon on Eesti välispoliitika loomulik alus. – Postimees 19.06.1919.

² Jaan Poska. Eesti Kirjanduse Seltsi elulooline sari. Tartu, 1998, lk. 143.

Oskar Kallas. Repro

teda esimesel võimalusel ehk tema enese soovil Soome tagasi viima, eeldades, et ta on *persona grata* nii Eesti kui Soome valitsuse silmis ning kui saadikukoht Soomes on vaba ehk Vabariigi Valitsus peab seda võimalikuks vabastada.³ Inglise Helsingi saadik Ernst Rennie saatis Suurbritannia välisministeeriumile Kallase kohta väga positiivse iseloomustuse: ta on täielikult usaldusväärne, alati valmis Briti esindajatega hästi läbi saama ja neile informatsiooni jagama.⁴

Saadikuna püüdis Kallas leida võimalusi Eesti ja Suurbritannia lähendamiseks, samal ajal õhutades kodumaal inglise keele õppimist ja inglise kultuuri tundmist, aga ka Eesti-Inglise majandussidemete arendamist. Ta pidas alati silmas Inglise orientatsiooni sügavamalt alust – lootust, et ohu korral saadakse Londonist abi. 1924. aasta 1. detsembril seoses kommunistliku mässuga avanes Eesti juhtkonnal võimalus kontrollida, kuidas lood Inglise abiga tegelikult olid.

Eesti valitsuse taotlused ja Inglise valitsuse

reaktsioon kajastub paljudes dokumentides, kõigepealt Eesti Londoni saatkonna päevaraamatus ja Kallase kirjavahetuses Eesti välisministeeriumiga. Saatkonna päevaraamatusse tegid sissekandeid Kallas ja saatkonna sekretär Rudolf Möllerson. Kallas oli hoolas päevikupidaja, kes oma töö lihtsustamiseks sageli saatis Eesti välisministeeriumile tavakohaste ettekannete asemel väljavõtteid päevikust.

Järgnevalt publitseeritud dokumentidest selgub: niipea, kui informatsioon mässust saatkonda jõudis, otsustati pöörduda Inglise välisministeeriumi poole palvega saata sõjalaevu Tallinna. Palve õnnestus edastada FO (*Foreign Office* – välisministeerium. – toim.) Skandinaavia ja Balti riikide osakonna juhatajale Duncan Gregoryle 2. detsembril (dok. 1). 3. detsembril jõudis saatkonda välisminister Karl Robert Pusta juhend: saavutada FO-s ja admiraliteedis, „et mõned Briti laevad kohe välja sõidaks väikesele visiidile – ainult selleks, et näidata, et Briti on huvitatud, et Balti merel rahu ei rikutaks” (dok. 2).

Kuidas Briti valitsus abipalvesse suhtus? Gregory esimene reageering oli pooldav, ta lubas laevastiku saatmise võimalust sondeerida. Peagi selgus, et Briti valitsuse otsus oli eitav. Londoni Eesti saatkonnale sai teatavaks, et mõned valitsuse liikmed eesotsas rahaminister Winston Churchilliga pooldasid laevastiku saatmist, kuid osa ministreid, kaasa arvatud peaminister Stanley Baldwin ja välisminister Austen Chamberlain, olid vastu. Chamberlain viibis tookord Pariisis ja saatis telegraafi teel korralduse laevu mitte saata (dok. 3).

Eestlastele äärmiselt ebameeldiva üllatusena ilmus 10. detsembril ajalehes *The Times* artikkel „Eesti ja Briti laevastik”. Selles deklareeriti, et Eesti valitsus on taotlenud Briti sõjalaevade visiiti Tallinna, kuid Briti valitsus on keeldunud, kuna seda saaks pidada sekumiseks ühe Balti riigi siseasjadesse. Selgus, et teade oli lansseeritud Suurbritannia välisministeeriumi poolt. Nimelt olid Eesti esindajad laevastiku saatmise vajadusest kõnelenud mitme tuntud isikuga, lootes selles küsimu-

³ Vabariigi Valitsuse salajane otsus 16.11.1921. ERA, f. 31, n. 2, s. 1030, l. 303.

⁴ Rennie Gregoryle 14.01.1922. United Kingdom National Archives (UKNA), FO 371/8066.

ses nende tuge. Kuuldused Eesti abipalvest levisid, Briti välisministeerium kartis opositsioonilise Tööerakonna rünnakuid ja sisepoliitiliste sekelduste ärahoidmiseks avalikustas eestlaste abipalve. Oskar Kallas ja saatkonna sekretär Rudolf Möllerson taotlesid FO-s ja The Times'is toimetuses kõnesoleva teate dementeerimist. 12. detsembril ilmuski lehes väike märkus, et Eesti valitsus pole Briti valitsusele laevastiku saatmiseks ametlikku kutset esitanud, kuid samas kinnitati uuesti, et Briti valitsuse seisukoht selles küsimuses on eitav.

Järgnevalt on publitseeritud Eesti välisministeeriumi informatsioonibüroo juhataja Hans Oidermanni (1935 Hans Oiderma) ülevaade Londonis domineerinud välispoliitilistest tõekspidamistest. Oidermann viibis detsembri algupoolel Berliinis, Pariisis ja Londonis ning selgitas kõikjal Moskva rolli Tallinna sündmustes. Ta kohtus FO-s Gregoryga ja esitas hiljem välisminister Pustale omapoolse hinnangu Briti poliitikast Nõukogude Liidu ja Balti riikide suhtes (dok. 5).

Kujunenud olukorras taotles Kallas kohtumist Briti välisministriga, et kuulda tema autoriteetset arvamust Suurbritannia poliitikast Eesti suhtes ja saavutada, et Briti valitsus teeks Eestit toetava ja Moskva poliitikat tauniva avalduse. Kallase-Chamberlaini kohtumine toimus 14. jaanuaril 1925. Arvamustevahetuse käiku kajastavad ühelt poolt Kallase päevikumärkmed (dok. 6) ja teiselt poolt FO-s koostatud jutuajamise üleskirjutus, mis saadeti tutvumiseks ka Briti saadikule Riiga (dok. 7).

Kohtumisel käsitleti mitut küsimust, kuid peamine oli Kallase soov saada Briti valitsuselt diplomaatilist või moraalselt toetust: „Andku Briti valitsus venelastele kuidagi märgata (*to intimate*), et see ka Briti huvisid puudutab, kui Baltis rahutusi välja kutsutakse.” Lisaks küsis Kallas, kas mõned riigid kavatsevad Moskvast astuda ühiselt samme Kominterni tegevuse vastu. Nimelt levisid tollal kuuldused, et *Entente*'i riigid esitavad Nõukogude valitsusele nn. simultaannoodi, s. o. üheaegselt protestinoodi seoses Kominterni revolutsioonilise õõnestustööga. Chamberlain vastas, et simultaannooti ei esitata, kuid Eestile moraalse toetuse andmist tuleb järele kaaluda.

Järgnevalt küsis Chamberlain FO Skandinaavia ja Balti riikide osakonna arvamust Eesti toetamise võimaluse asjus. Kõnesoleva küsimuse kohta koostatud memorandumis tõdeti, et Suurbritannia huvides on takistada Balti riikide ühinemist „Kolmanda Internatsionaaliga”, s. o. Nõukogude Liiduga, kuid mingisuguseid lubadusi Briti abist neile riikidele anda ei tohi. Ainus võimalus Eesti julgustamiseks oleks sellekohane avaldus parlamendis (dok. 8).

Briti valitsuse ametlik vastus Kallase taotlusele anti 27. jaanuaril 1925. Seoses Chamberlaini haigestumisega tegi seda FO alaline alamriigisekretär sõõr Eyre Crowe. Vastus Eesti saadiku esitatud soovidele ja küsimustele oli eitav (dok. 9 ja 10).

Sõõr Eyre Crowe deklareeris sõnaselgelt: me ei pea praegustes oludes otstarbekaks kuidagi venelaste vastu välja astuda ja neid sellega ärritada. Ta viitas asjaolule, et Moskvast peetakse Suurbritanniat Nõukogude-vastaste intelliigide ohutajaks Balkanil ja mujal, „kuid me hoiame sellest kõigiti kõrvale” ja selline hoiak kehtis ka Balti riikide suhtes. Kuigi Nõukogude ajakirjandusest ning partei- ja riigitegelaste avaldustest õhkus meelepaha Briti poliitika aadressil, püüti Londonis Nõukogude Liiduga normaalselt läbi saada. Küllap tuli Briti konservatiivsel valitsusel arvestada ka opositsioonilist Tööerakonda, kes taotles üsna järjekindlalt heade suhete loomist Nõukogude Liiduga.

Eesti valitsuse palve Briti laevastiku asjus sai Nõukogude valitsusele teatavaks ja põhjustas järjekordse Eesti-vastase kampaania. Moskva ajakirjanduses toonitati: Eesti teeks targalt, kui ta hoolitseks heade suhete loomise eest Nõukogude Liiduga, Eesti püsib iseseisva riigina ainult tänu Nõukogude valitsuse rahuarmastavale poliitikale, imperialistlikelt riikidelt pole toetust loota. Kallase hoolituse tõttu sai Moskvale teatavaks ka tema ja Chamberlaini jutuajamise sisu. Nõukogude valitsus reageeris teravalt ja nõudis Kallase ärakutsumist Londonist. Eesti valitsus teadagi sellist sammu ei astunud.

Chamberlaini ja Eyre Crowe selgitused Eesti saadikule kajastasid Suurbritannia välispoliitika tookordseid prioriteete. 1920.

aastate algul vaeidli Londonis elavalt: mil-
lised on Inglismaa huvid Euroopa mandril
ja kui kaugele need ulatuvad? Ühelt poolt
kinnitati, et Suurbritannia huvide piir ulatub
Reini jõeni, s. o. Briti valitsus peab riigi julge-
oleku huvides muret tundma ka Prantsusmaa
ja Belgia julgeoleku pärast. Teiselt poolt väi-
deti, et Briti huvid peaksid ulatuma Vislani
ja Suurbritannia peaks hoolitsema rahu säili-
tamise eest ka Kesk- ja idapoolses Euroopas.
Locarno lepingute sõlmimine 1925. aasta
sügisel kinnitas, et domineerima jäi esimene
variant. Suurbritannia garanteeris Saksamaa
läänepiire, kuid idapiiridele sellist garantiid
ei antud. Londonist oli sageli kuulda kinni-
tusi: Briti huvid Euroopa mandril piirduvad
Rahvasteliidu paktis fikseeritud kohustus-
tega, mingsuguseid täiendavaid lubadusi

teiste riikide julgeoleku tagamiseks ei anta.

Mõistagi oli Briti valitsuse eitav suhtumine Eesti taotlustesse ning Londoni tookordne välispoliitiline kurss Eesti valitsusringkondadele suur pettumus. Kõigest hoolimata püsis Suurbritannia maine nii valitsusringkondades kui laiemas avalikkuses kõrgena. Endiselt räägiti ja kirjutati Inglise orientatsiooni vajadusest ning illusioon Suurbritannia võimaliku abi suhtes püsis nii poliitikute kui rahva seas edasi.

Käesoleval, 2014. aastal on seoses Venemaa agressiooniga Ukrainas Eesti riikliku julgeoleku temaatika taas teravamini päevakorda tõusnud. Kuid ajad ja olud on muutunud. Tänu kuulumisele Euroopa Liitu ning NATO-sse on Eesti riiklik julgeolek kindlam kui kunagi varem.

44

1848

1875. Inglise väliministri jutule
akadeemine.

Curzon'i jutule oli pea uarmato
päraseda kolm xii ambassadori
kuna asij. Mon. Donner, (Saami)
jutustas: kui siia kulin, olei
paari kuu jooksul 3 korda Cur-
Zoni jutul kuni tal kaalidra-
ga oli. See päev olei muidu aas-
kari kaksikuid, ta jutule korada
kuid see li lastesid mul kuldaga
onaks. Chamberlainiga a kuu aas-
kurgim. Olei x kida mainud. kuid
oleksin vaimu ka mõnemata
olla: armult üldõige praadio
ja vaimust maada mõnemine
kolitika (põhja maada amaj) kurb Mr.
Frederick (Northern Sectioni) jurestia
vii kuu Crow xi kaa neist arjades.
(St. Northern Sectioni) mada.
Avalia armamine an kanti.

Al. Kauras.

O. Kallase kiri 12.01.1925.
Repro

1. Väljavõtteid Eesti Londoni saatkonna päevikust

1.–2. detsember 1924

1.12.24.

Kell 11.30 hommikul saime Reuterilt⁵ telefoni teel esimese teate kommunistide väljaastumisest. *Reuter* oli oma teate Helsingist saanud ja tahtis seda meie andmete najal kontrollleerida. Meil veel teadet ei olnud, kuid saime kell 12.00 Välismini telegrammi, mis Reuteri andmeid kinnitas.

Pidasime Saatkonnas lühidalt nõu ja otsustasime kohe Mr. Gregory't⁶ *F.O.*'is informeerida ja kuigi meil eeskirja selleks ei olnud, laevastiku saatmise võimalusi selgitada.

Kõlistasime *F.O.*, kuid sealt teatati, et G. kõigevaremalt homme kell 12.00 meid vastu võtta võiks.

2.12.24.

[– – –]

Kell 12.00 olime Dr. Kallasega *F.O.* Gregory jutul. Teatasime väljaastumisest, avaldasime erateel mõtet, et mõne laeva väljasaatmine meeleolu tõstmiseks Eestis ja Venele hoiatuseks kasulik oleks. G. oli mõttega päri ja lubas võimalust sondeerida.

[– – –]

Kell 1.30 käisin Admiraliteedis ja kutsusin Captain Dunbar-Nasmith'i⁷ *R.N.*⁸, *V.C.*⁹, kes sõja ajal Tallinnas Inglise laevastiku *S.N.O.*¹⁰ oli (juhataja), ja kelle juures ma sideohvitserina olin, Cavalry Club'i lunchile. N. on praegu Admiraliteedis kõrgema koha peal. Seletasin temale seisukorra ära ja palusin teda omalt poolt laevastiku väljasaatmise plaani suggereerida. Tema kiitis seda heaks ja lubas kohe vastavas osakonnas rääkida. Astusin ühendusesse Times'i ja Daily Telegraph'iga. Andsin neile meie poolt 149 protsessi puhul Välismini andmete najal valmistatud „*Facts about Communist Proceedings in Esthonia*”¹¹ ja viimased teated ja palusin neid oma lugejate tähelepanu Lääne Euroopat ähvardava hädaohu peale juhtida.

[– – –]

ERA, f. 957, n. 12, s. 557, l. 1–2.

2. Välisminister K.R. Pusta saadik O. Kallasele

3. detsember 1924

[– – –] Teen Teile ülesandeks Briti *Foreign Office*'is ja Admiraliteedis mõjuda, et mõned Briti laevad kohe välja sõidaks väikesele visiidile – ainult selleks, et näidata, et Briti on huvitatud, et Balti merel rahu ei rikutaks. Seda tuleb teha rahulikult ja diplomaatlikult, mitte näidates, et meie väga erutatud oleme. [– – –]

ERA, f. 957, n. 12, s. 557, l. 87.

3. Väljavõtteid Londoni Eesti saatkonna päevikust

4.–10. detsember 1924

4.12.24.

Kutsusin Peter Leslie¹², endine Briti Consul Tallinnas, Cavalry Clubi lunchile. Seletasin temale viimaseid sündmusi ja palusin teda *F.O.*'le kirjutada ja nende peale tähelepanu juhtida. Tema lubas

⁵ *Reuters* – Briti teadeteagentuur, asutatud 1851.

⁶ James Duncan Gregory, Suurbritannia välisministeeriumi Skandinaavia ja Balti riikide osakonna juhataja.

⁷ Martin Dunbar-Nasmith, Briti viitseadmiral, autasustatud 1. liigi 2. järgu Vabadusristiga.

⁸ *R. N.* – *Royal Navy*, Briti laevastik.

⁹ *V. C.* – *Victoria Cross*, Briti orden.

¹⁰ *S. N. O.* – *Senior Naval Officer*, Briti mereväeohvitser.

¹¹ *Facts about communist proceedings in Esthonia* – fakte kommunistide septsustest Eestis.

¹² Peter Leslie, Briti diplomaat, 1919. a. ja 1920. a. algul konsul Tallinnas.

seda kohe teha ja toetas elavalt Baltimere vabakshoidmise mõttet. Tema arvamisel peaks *F.O.*'is ikka teatav mõju olema.

5.00 p.l. Gregory telefoneeris mulle ja teatas, et laevade suhtes asi soovitud sihis ei arene. Olevat raskusi, nemad olevat täna hommikul Vaughan'i¹³otseteed Tallinna saatnud, et koha pealt tema raporti saada.

5.12.24.

Täna hommikul ilmus Daily Telegraphis kirjutus, mis nähtavasti *F.O.* poolt inspireeritud ja millest näha, et laevu praegu ei saadeta. Rääkis D.T. Diplomaatilise korrespondendiga (prof. Gerotwohl)¹⁴, tema kirjutuse asjus. Tema seletas mulle et Valitsus ei tahtvat venelasi ärritada, ja kartvat ka opositsiooni (*labour*¹⁵ + *liberals*¹⁶) väljaastumist.

[--]

6.12.24.

Kutsusin Prof. Gerotwohl'i (D. Tel.) Savoy'sse lunchile. Sain temalt lähemaid teateid *F.O.* seisukohast Vene suhtes, ja kuulsin ka, et Kabinetis Churchill¹⁷, Amery¹⁸ (Mereminister) ja Birkenhead¹⁹ (India minister) laevade saatmise poolt alla, Baldwin²⁰, Chamberlain²¹ ja teised vastu. Seletasin temale Baltimere vabaduse tähtsusest ja et Briti prestish kaalul on j.n.e., ja et sellepärast Briti lipu näitamine Baltimerel, kus nõukogude laevad viimasel ajal sagedasti liikumas, nende oma huvides soovitav on. Ütlesin ka temale, et meil sugugi tarvis ei ole Briti laevu oma sadamates näha, vaid Balti riikidele on täiesti küll sellest kui Briti lipp ennast näitaks, näit. Rootsi vetes ehk Memeli all.

[--]

9.12.24.

Sain pärast Dr. Kallase õhtusööki Saatkonnas M. Gregory'ga juttu vesta. G. ütles et ei saa praegu Venelasi vihastada. Kabinetis olevat küll mõtet avaldatud, et tuleks Rakovsky²² välja saata ja vahekord lõpetada, kuid see on soovimata.

Tähendasin et tarvilik Vene propaganda neutraliseerimiseks ja Briti prestishi pärast laevu saata. Mitte Tallinna, vaid näit. Danzigi – neutral kohta. G. ütles see olevat just tema arvamine, kuid mis teha, Chamberlain olevat vastu.

Nemad ei tahtvat lubada mis nad täita ei saa, praegu ei olevat ka tarvidust.

Kui häda tõesti kord suureks peaks minema ei saaks nemad pealegi meid aidata ega sõjaväge saata, sarnasel juhtumisel võiks ehk laevu saata.

10.12.24.

Täna ilmus Times'is teade, et meie Valitsus olevat mõista annud laevastiku sõidu soovitavusest Tallinna. Mul oli juhuslikult Times'i toimetuse liikme Mr. Poljakoffi'ga²³ kokkusaamine äramääratud. Küsisin temalt kohe, kust nemad seda teadet võtnud – tema vastas, et olevat saanud *F.O.*'ist ja seletas, et olevat kuulda, et *Labouri* mehed parlamendis vaheltküsimumst teha kavatsesvat meie asjus, ja et *F.O.* sellepärast neile ette jõuda kavatses selle teatega. Seletasin temale, kui kahjulikku muljet nende teade tekitab. Palusin seda dementeerida, tema kõhkles ja ütles, et peab enne Gre-

¹³ Tudor J.C. Vaughan, Briti diplomaat, 1920. aastatel saadik Balti riikides asukohaga Riias.

¹⁴ Maurice Alfred Gerotwohl, Briti ajakirjanik, Daily Telegraph'i toimetuse liige.

¹⁵ *Labour – Labour Party*, Leiboristlik Partei, Tööerakond.

¹⁶ *Liberals* – Briti liberaalse partei liikmed.

¹⁷ Winston Leonard Spencer Churchill (1874–1965), Briti poliitik, korduvalt minister, peaminister 1940–1945.

¹⁸ Lord Leopold Charles Maurice Stennett Amery (1873–1955), Briti poliitik, korduvalt minister.

¹⁹ Lord Frederick Edwin Smith Birkenhead (1872–1930), Briti poliitik, korduvalt minister.

²⁰ Stanley Baldwin (1869–1949), Briti poliitik, peaminister 1923–1924, 1924–1929 ja 1933–1937.

²¹ Joseph Austin Chamberlain (1863–1937), Briti poliitik, välisminister 1924–1929.

²² Hristian Rakovski (Rakovsky), Nõukogude parteitegelane, asjur Suurbritannias.

²³ Poljakov (Poljakoff), Briti ajakirjanik, välisosakonna juhataja The Times'i toimetuses.

gory'ga rääkima, kõlistas minu toast telefonil G-le ja määras kokkusaamise. Lubas ka järgmisel päeval juhtkirja avaldada Punase laevastiku kohta Baltimerel, milles tehtud viga parandama pidi.

Kinnitas oma sõprust meile ja kahetses, et teade sel kujul lehte läinud. Sain temalt ka mõista, et Chamberlain meie asjast vähe teab, kuid et „permanent official'id”²⁴ (Gregory?) asja juhtivad.

Kell 4.00 telefoneeris Poljakoff ja ütles et Gregory kui „arbitraator” meie ja Times'i vahel arvanud, et mingisugust *démenti*’d tarvis ei olevat, asi olevat ilmsüüta. j.n.e. Ka kahtles tema, et lubatud „leader”²⁵ homme lehte jõuab, kuna ruumipuudus suur j.n.e.

Oli selgesti näha, et siin P. peale mõju oli avaldatud ja soovitasin Dr. Kallasele asja G-ga otse üles võtta.

G-l ei olnud, nagu arvata võis, võimalik saadikut täna vastu võtta.

ERA. f. 957, n. 12, s. 557, l. 2–8.

4. Väljavõte Londoni Eeesti saatkonna päevikust²⁶

12. jaanuar 1925

Balti rahvad aidaku ise ennast kõige päält.

Olen seda oma kirjades rõhutanud. Kui me oma vahel ühineme (Balti liit), siis oleme jõud, kellega enam arvestatakse, kui nüüd.

Inglismaalt ei ole – praegu igatahes mitte – abi oodata. Pääpõhjused: sõjaväsimus, tööpuudus, ootav vahekord Venemaa poole, Labouri sümpaatia sinna poole jne.

FO-e ametnik (Green)²⁷ ütles E. Kirotarile²⁸: Äрге ehitage oma poliitikat meie abi pääle. Kui me Teile laevu oleksime saatnud, oleks Labouri poolt mingisugune protestistreik võimalik olnud. – Palmstierna²⁹ ütles: „Äрге siit abi oodake.” Sedasama olen mitme tegelase suust kuulnud.

Aga püsima jääb: kui Balti maad inglasi majandusliselt jõuavad huvitada, (ja selle juures rahvusliste üksustena välja paista) siis on andmed olemas, et hädakorral *public opinion*³⁰ [– – –] meie kaitseks välja võiks astuda (s. t. Briti huvide ja ühtlasi meie kaitseks) ja selle tagajärjel ka tegelikud võimud (valitsus).

O. Kallas

ERA, f. 957, n. 12, s. 693, l. 37.

5. Eesti Välisministeeriumi informatsioonibüroo juhataja H. Oidermann välisminister K.R. Pustale

23. detsember 1924

Salajane.

Vaadeldes Inglise elu, kokku puutudes politika ja ajalehemeestega, sain oma Londoni sõidust muljed millede klassifitseerimisel Inglise politikast meie seisukohalt vaadates umbes järgmine pilt kujuneb: Briti üldine politika käesoleval silmapilgul on peaasjalikult majandusekspansiooni turgude politika. Mis puutub Briti politikasse Vene suhtes siis määravad seda peaasjalikult kolm momenti. Kõige pealt ülalnimetatud majandusline moment: olgugi et Vene turu mahutavus Briti kaupade jaoks õige väike on, siiski mikspärast mitte ka väikest osa kaupe Venesse mahutada?

Briti on ka praeguse valitsuse juures valmis Venega mõistlikule kokkuleppele asuma.

²⁴ *Permanent official* – alaline ametnik.

²⁵ *Leader* – siin mõeldud The Times'i juhtkirja.

²⁶ Selle päevikulehekülje saatis Kallas ettekandena Eesti Välisministeeriumi ja minister K.R. Pusta kirjutas sellele märkuse: „Vana tõde, mille asemel meil aga seni mingit ebamäära „Inglise orientatsiooni” õhutati.” 22./I. K. P[usta].

²⁷ Green – Briti Välisministeeriumi töötaja.

²⁸ Elmar Kirotar (1899–1985), Eesti diplomaat, aastail 1923–1926 Londoni saatkonna II sekretär.

²⁹ Erik Palmstierna, Rootsi diplomaat, 1920. aastatel saadik Londonis.

³⁰ *Public opinion* – avalik arvamus.

Teine on sisepoliitiline moment: Labour ja üks osa liberaale on mitmesugustel põhjustel kaunis leplikud ja isegi osalt sõbralikud Vene suhtes. Konservatiivide valitsus kes mitte ainult oma absooluutse enamuse vaid ka opositsioonile antud häältearvuga rehkendab, ei soovi sellepärast Vene suhtes midagi sarnast ettevõtta mis opositsiooni liig ärritab ning mis pole ettekirjutatud Briti elulistest huvidest.

Lõpuks välispoliitiline moment: Ei soovita heameelega ja ilma küllaldase põhjusega midagi sarnast ettevõtta mis Briti vaenulist meeleolu Venes tõstaks ning enamlasi väljakutsuks vastulöögina Aasia asumail energilisemalt tegutsema.

Millised oleks siis Briti huvid Baltikumis? Kahtlemata on inglased uute iseseisvate riikide olemasolust huvitatud olgu juba sellepärast et siin vabalt majandustegevust arendada saab, mis enamise korra juures mitte võimalik poleks. Selle juures vaadeldakse Eestit, Lätit ja Leedut kui loomulikult ühtekuuluvat koondust; vaatlusviisi juures kus esiplaanil majanduslised põhimõtted on see täiesti arusaadav. – On olemas ka kahtlemata sõjalised huvid, mis eriti admiraliteedis selgesti ilmsiks tulevad. Baltimere vabadus, idakalda sadamad, Vene-Saksa laevastiku koostöötamise võimalus ja muud sarnased küsimused hoiavad alal Inglise huvi uute riikide iseseisvuse vastu Balti idakaldal.

Läkitades ette need selgitavad märkused Inglise politika üksikute kantide üle on juba kergem mõista Londoni ülespidamist meie sündmuste puhul. *Labouri* mehed olid kuuldavasti haisu ninna saanud, et meie saatkond laevastiku asjus mõningaid samme oli astunud, ning MacDonald³¹ valmistas juba arupärimist ette. *Foreign Office*, eriti Gregory, kelle käsi siin mängus juhtiv, võttis laevastiku äräütlemisega *Labour*ilt revanshivõimaluse ning tegi sellega ühes shesti, millest venelased nii aru saada pidid, et ega siis konservatiivid nii leppimatud polegi. Eriti pidi see Gregoryl soovitatav olema, sest Sinovjevi kirja affääri panevad venelased just tema arvele. On palju põhjust arvata, et märkus „*Times*’is” 10. dets. Gregory enese redigeeritud on.

Siiski Inglise desinteresseerimist Baltiriikide, eriti Eesti suhtes sellest väljalugeda pole küllaldast põhjust. Paistab olevat et inglased seisukorda küllalt tõsiseks ei pidanud, et sarnast kaaluvat sammu astuda nagu demonstratiivne laevastiku saatmine seda on. Minu kohtamisel Gregory’ga oli üks tema esimestest küsimustest: „Kas arvate et Teil praegu Vene poolt otsekohest hädaohtu karta on?” Eesti-Vene suhetest rääkides lisas ta juure: „Muidugi sõjaväge ei saaks meie teile hädapuhul appi saata, küll aga võiks laevastiku saata.”

Ülaltoodust järeldusi tehes meie senise Briti politika kohta võiks öelda, et siin küllalt pole sihi- ja meetodikindlad oldud. Briti politika on väga tundelik rahvusliste huvide suhtes, reageerib nende peale kiiresti mille tõttu ta ka tihti muutlikuna ja põhimõttetuna paistab. Tõepoolest on aga selle muutlikkuse all üks element mis kehtvalt mõjub ja mille ümber kogu Briti politika keerleb; see on majandus – kõik muu võib muutuda, seni aga kui Inglise geograafiline ja ilmapoliitiline seisukord peajoonetes sarnasena püsib nagu nüüd, jäävad majandushuvid seal määrajaks.

Kui läheb korda meie Briti politika selle permanentse teguri peale rajada, siis oleks vähem põhjust sealtpoolt pettumusi ja ootamatusi karta.

H. Oidermann

Informatsiooni büroo juhataja

ERA, f. 957, n. 12, s. 557, l. 89–90.

6. Väljavõte O. Kallase päevikust
14. jaanuar 1925

Chamberlaini jutule

sain täna kl. 5 (minu palve pääle); kõnelesime 25 min.; Chamb. olemine lahke ja lihtne. Läbi-

³¹ James Ramsay MacDonald, (1866–1937), Briti poliitik, Tööerakonna liider, peaminister 1924, 1929–1931 ja 1931–1935.

rääkimiste saadustest, mis negatiivselt vast tähtsamad kui positiivselt, telegrafeerin min. Pustale Helsingisse, kuna sääal materjaali võiks olla Balti-Liidu harutamiste jaoks.³² [– – –]

Läbirääkimiste punktid (kokkuvõte)

1/XII näitas bolševikkude imperialistlisi tahtmisi, oli katse, kuidas Euroopas reageeritakse; kui seda ei tehta, siis on võimalik, et venelased katset kordavad; tagajärg, mis võimalik,

a) bolševism saab terves ilmas uut hoogu

b) *Balance of power Balticum*³³ võiks muutuda, mille all ka Briti (kaubanduslised) huvid kannataksid.

Balti riikide Briti abiga ellutõusmine, nende Briti orientatsioon, nende tagajärjekas püüdmine Britiga kauplemist arendada; nende mulje, et Britil Baltikumis realhuvisid on.

See mulje osalt kõikumask Baltikumis ja iseäranis Venemaal.

a) Minu erajäreldkõimisest (esialgne sondeerimine) laevade saatmise asjus Baltikumi on Briti ajakirjanduses (Times) E. Valitsuse palve tehtud ja mõista antud, et ei taheta saata (*Démenti* saatus).

b) Rakovsky katsub mõista anda (tema intervjuu Chamberlainiga), et Briti jätab Venele Balkanis (ja Baltikumis) vabad käed.

c) *Izvestija* 8/I joonealuse ähvardused „Inglismaalt ei tule abi, ei peastmist”

[– – –]

d) Vrangeli laevastik võiks Balti merde tulla; Balti venelaevastik kasvab.³⁴

– tagajärg (nii kui ülemal öeldud) oleks ka Briti kaubandusele ja muudele tema *Balticum*i huvidele kahjulik.

Palve, mis Eesti valitsuse mõttes on öeldud: Andku Briti venelastele kuidagi märgata (*to intimate*)³⁵, et see ka Briti huvisid puudutab kui Baltis rahutusi välja kutsutakse. See märgataandmine hoiataks bolševikke vistist selle võrra, et nad Eesti

rahule jätaaksid.

Ühtlasi nimetasin, meie pääpalve on just *diplomatic (moral) support*³⁶; selle juures palume enesele võimaluse jätta tarbekorral relvastuse asjus tagasi tulla küsimuse juurde mille pääle meile endine konserv. valitsus lootust andis: et Britist *on reasonable terms*³⁷ varustust saaksime.

2. Chamberlaini vastused

a) Timesi esialgne teade (laevade saatmise palve) ei ole mitte *FO*-st antud (Ch. kordab siin Gregory sõnu).

b) Rakovskiga läbi rääkides ei ole ta kuidagi viisi Balti riikisid puudutanud („*I assure you*”)³⁸

d) Vrangeli laevastiku asjus ei astu Briti sammusid sääal „ei ole laevu, vaid ainult *scrap*”³⁹, millega venelased midagi pääle ei hakka; mõni üksik laev võib vast paranduse alla minna, kuid ka nende kordaseadmine võtab aastaid. Nii ei ole realset põhjust Vrangeli laevade asjus sammusid astuda. [– – –]

³² Välisminister K.R. Pusta sõitis Helsingisse seoses 16.–17. jaanuaril 1925 toimunud Soome, Eesti, Läti ja Poola välisministrite konverentsiga.

³³ *Balance of power Balticum* – jõudude tasakaal Baltikumis.

³⁴ Vrangeli laevastik – peetakse silmas Vene Musta mere laevastiku laevu, mis 1920. aasta sügisel Krimmist lahkvate valgeväelaste poolt viidi Tuneesia sadamalinna Bisertasse. 1924. aastal peeti läbirääkimisi laevade tagastamise üle NSV Liidule.

³⁵ *To intimate* – mõista andma, teatavaks tegema.

³⁶ *Diplomatic (moral) support* – diplomaatiline (moraalne) toetus.

³⁷ *On reasonable terms* – mõistliku hinnaga.

³⁸ *I assure you* – ma kinnitan (töotan) teile.

³⁹ *Scrap* – vanametall, jäätmed.

Minu palve pääle [– –] ei või ta otsekohe vastust anda, kuna see järelemõtlemist ja läbirääkimist (vist oma abilistega) nõuab. *I shall consider it*⁴⁰ ja annan Teile siis asjast teada.

3. Liitlaste simultaannoot bolševistl. propaganda vasta [– –]

Küsisin, kas niisugust olnud, kas tuleb.

Chamberlain vastas: niisugust nooti ei ole olnud; ei ole ka arvata, et tuleks. „Bolševismuse pääle reageerib iga rahvas eri viisi, selle järel ka võitlus igauhel eriviisi”; nemad (inglased) on venelasi R. MacDonaldi⁴¹ kaudu hoiatanud ja ka tema (Chamberlaini) notes⁴², tema arvab, venelased ei jäta neid nootesid tähele panemata.

(s.t. siis: ühist aktsiooni ei ole loota; Inglise nõuab oma nootides ainult Inglismaa rahule jätmist; kas see otsustab ette ära ka minu palve [– –], et Inglismaa Venemaad Balticumi asjus kuidagi hoiataks? OK-e märkus).

4. Balti Liidu asjus.

Minu mõtted, mis ette töin.

Balti rahvad mõistavad, et kõige päält ise ennast aidaku, selleks Balti defensiivliidu püüdmised (iseär. Eesti).

Helsingi raskused: Saksa mõjutatud Soomemaad raske ühendada Prantsuse mõjutatud Poolaga; niisama Leedut ja Poolat ühendada (Vilna). – Varssavi leping 1922 tõmbas Poola sisse; oli mulje, et Briti lepingu hääks kiitis, kuidas nüüd? Küsisin tema eraarvaamist, nõu. Eesti tahaks et laienevas B. Liidus Briti orient. maksma jääks.

Chamberlaini vastus:

a) Saan aru ja arvan tarvilikuks, et väikerahvad, kellel ühed ja samad hädahud (*danger*)⁴³ peaksid ühinema.

b) Kas Leeduga? Kas Poolaga? – selles asjas ei arva ta nõu võivat anda.

O. Kallas

ERA, f. 957, n. 12, s. 693, l. 43–49.

7. Briti välisminister A. Chamberlain Briti saadikule Balti riikides T. Vaughanile Riiga

Skandinaavia ja Balti riigid

Konfidentsiaalne

(Nr. 12)

Välisministeerium

14. jaanuar 1925

Söör,

Eesti minister külastas mind täna pärastlõunal.

Ta hakkas kohe ilma sissejuhatusega kõnelema hirmudest, mis on Eestis tekkinud seoses kommunistide 1. detsembri väljaastumisega ja neile Nõukogude valitsuse poolt antud toetusega. Venemaa, ütles ta, ootas vaid sobivat momenti pealetungi taasalusamiseks. Balti riigid on suuremalt osalt oma

⁴⁰ *I shall consider it* – ma pean seda kaaluma.

⁴¹ Suurbritannia välisministeeriumi noodis 24. oktoobrist 1924 protestiti Moskva poolt ohutatava ja finantseeritava kommunistliku propaganda vastu (nn. Zinovjevi kirja intsident).

⁴² Kõnesolevas, 21. novembriga 1924 dateeritud noodis teatati, et Briti valitsus ei esita 8. augustil alla kirjutatud kaubanduslepingut parlamendile ratifitseerimiseks.

⁴³ *Danger* – hädahud.

eksistentsi eest tänu võlgu Suurbritannia poolehoidule; nad tunnustasid seda seika ja olid võtnud Briti orientatsiooni, asunud inglise keelt õppima ja kõigest väest arendama meie maaga kaubandust, olles tänaseks päevaks hõivanud 40% sellest kaubavahetusest, mis meil varem oli Venemaaga. Kuid liiguvad jutud, et meie ei tundvat huvi nende endi või nende saatuse vastu. Selle tõestuseks viitas ta muljele, mida avaldas „Timesi” väljendusviis, kui teatati, et me ei soovita saata laevu Baltikumi; ja ta lisas, et hr. Rakovski hiljutist intervjuud minuga kommenteeritakse samas vaimus „Izvestija” poolt.

Ma ütlesin hr. Kallasele, et minul ei lasu vastutust „Timesi” teate eest, nagu ta ka hästi teadis, ja et igasuguses indiskreetsuses on süüdi tema ise. Ta nõustus sellega otsekohe, kuid ütles, et halb mulje jääb püsima. Mis puutub hr. Rakovski minuga tehtud intervjuu interpreteerimisse, ütlesin talle, et ma ei kõnelnud hr. Rakovskiga Balti riikidest, ja ma lisasin, et nagu ta võib isegi oletada, kui seda teemat oleks nimetatud, ei oleks mul olnud õigust julgustada Nõukogude valitsust naaberriiki ründama.

Hr. Kallas jätkas ja teatas tema valitsuse soovist teha järelepärimisi, kas tema Majesteedi Valitsusel oleks mingil viisil võimalik näidata oma huvi Balti riikide, eriti Eesti vastu. Minu küsimusele, mida ta silmas peab, vastas ta, et Briti valitsus leiaks kindlasti parima diplomaatilise meetodi. Ta muidugi ei eeldanud, et me kaaluksime sõjalist interventsiooni nende heaks, kuid kas meie võiks Nõukogude Venemaale vihjata, et me tunneme huvi nende tuleviku vastu. Eesti valitsuse vaatepunkt oli selline, et möödunud detsembri katse oli Venemaa katse kontrollida Lääneriikide suhtumist. Kui viimased mingisugust protesti ei avalda, peaks Nõukogude valitsus ohutuks jätkata naaberriikide valitsuste kukutamise katseid. Eksisteerib vana impeeriumi vaim ning kogub punase lipu all uut jõudu ja Eesti pidi vastu võtma pealetungi peamise löögi.

Ma väljendasin mõningat kahtlust, kas on arukas ja kasulik teha Nõukogude valitsusele niisuguseid protestiavaldusi nagu soovitatud, kuid ma ütlesin, et ma soovin selle küsimuse üle põhjalikumalt mõelda ja kutsun ta endale taas külla, kui olen seda teinud.

Siis ütles hr. Kallas mulle, et Eesti valitsuse sooviks on sõlmida kaitseallianssi Balti riikide ja Poola vahel, kuid praegused kahetsusväärsed erimeelsused Leedu ja Poola vahel muutsid lepingu sõlmimise võimatuks; kas ma võiksin isiklikult nõu anda, missuguse valiku peaks Eesti sellises olukorras tegema? Seda ma loomulikult keeldusin tegemast.

Hr. Kallas tundis huvi, kas suurriigid kavatsevad teha ühise protestiavalduse Nõukogude valitsusele vastukaaluks Kolmanda Internatsionaali propagandistlikule tegevusele. Ma informeerisin teda, et mulle pole niisugust ettepanekut tehtud ja et see idee ei tundu mulle eriti praktiline, kuna erinevate riikide siseolukord on väga erinev, kuid meie riigi suhtumine sellesse propagandasse on määratletud nootides, mis hiljuti anti üle hr. Rakovskile eelmised valitsuse ja praeguse valitsuse poolt. Lahkudes rääkis hr. Kallas taas ohust, mis tema riiki ähvardab ja väljendas oma kartust, et Wrangeli laevastik antakse tagasi [NSV Liidule]. Ma ütlesin talle, et mind oli informeeritud, et mitmed neist alustest olid väärtusetud ja et need, millel on mingi väärtus, nõuavad pikaajagset remonti.

Olen &

Austen Chamberlain

UKNA, FO 371/10976. Tõlge inglise keelest.

8. Briti Välisministeeriumis koostatud memorandum

20. jaanuar 1925

Välisminister küsis osakonna⁴⁴ seisukohta Eesti saadiku esitatud ettepaneku kohta, et läänერიი-
gid peaksid esitama protesti Nõukogude valitsuse tegevuse vastu, kes sepiitseb Balti riikides kom-
munistlikke intriige. Läänერიი-
kide kooskõlastatud tegevus ei oleks selle ohu suurusega vastavuses

⁴⁴ Mõeldud Briti välisministeeriumi Skandinaavia ja Balti riikide osakonda.

ja viiks inimesed mõttele, et me oleme organiseerimas Vene-vastast blokki. Seetõttu kaalutakse selles memos üksnes võimalust, et protesti esitab Tema Majesteedi valitsus.

Balti riikide valitsused on siinsetele järjestikustele valitsustele niisuguseid ettepanekuid korraldvalt teinud. Neile on alati ära öeldud, sest on arvatud, et mistahes avalik seisukohavõtt, millega julgustatakse Balti riike ja piiratakse Nõukogude valitsuse tegevust, tooks kaasa Balti riikide liialdatud ootused abi osas, mida me neile teatud asjaolude kujunemisel võiksime anda.

Võib-olla nõuaks Venemaa tõsine katse üht Balti riikidest alla neelata Tema Majesteedi valitsuselt kas sõjalaevade Baltimaadesse saatmist, ohustatud riigi raha ja materiaalsete vahenditega abistamist või bolševike hoiatamist, et niisuguse tegevuse jätkamine toob kaasa meiega diplomaatiliste sidemete katkestamise. Niisuguste asjaolude kujunemise puhul sõltuvad mistahes tegevuse eelised või puudused aga kõigist niisuguse olukorraga seotud faktoritest, mida oleks mõttetu ja tegelikult ka võimatu ennustada. Seetõttu peame me hoidma enda vabad mistahes kohustest, välja arvatud need, mis juba sisalduvad Paktis.⁴⁵ Kui siiski peetakse soovitavaks Eestile midagi julgustavat öelda, võiks seda teha deklaratsiooni vormis – näiteks vastusena parlamendis esitatud päringule –, deklareerides Briti huve Läänemere idaosas. Peamine Briti huvi on hoida Balti riigid eemal Kolmandast internatsionaalist. Selle organisatsiooni abil võib Venemaa Kommunistliku Partei võim märgatavalt suureneda, kui see saab enda valdusse suure territooriumi, mittejäätuva sadama ja otsekontakti Saksamaaga.

Isegi kui niisugusele seisukohale lisada ülimalt selgesõnaline avaldus, et see ei tähenda mingit kohustust seda huvi sõjaliste, rahaliste või diplomaatiliste vahenditega kaitsta, võiks see siiski põhjustada etteheiteid, kui me mingil hetkel tulevikus ei anna aktiivset abi bolševike pealetungi või ülestõusu puhul; ning minu arvates ei annaks see Eestile ega ta naabritele olulisel määral juurde otsusekindlust ennast kaitsta või veendumust, milleni nad juba on jõudnud, et meie esindajate näol on alati olemas arukad, osavõtlikud ja erapooletud nõuandjad.

Neile lisaks ma rohkem konkreetseid argumente ei leia, kuid minu arvates kaaluvad need niisugustena üles mistahes kasu, mida ma hr Kallase ettepaneku vastuvõtmisest saaksime.

Owen O'Malley⁴⁶

UKNA. FO 371/10976.

9. Väljavõte O. Kallase päevikust 27. jaanuar 1925

Vastus [– – –] Chamberlainile avaldatud palvele (14/I 25).

Andku Briti venelastele kuidagi märgata (*to intimate*), et see ka Briti huvisid puudutab, kui Baltis rahutusi välja kutsutakse. See märgata andmine hoiataks bolševikka vistist selle võrra, et nad Eesti rahule jätaksid (*cf* 8/I *Izvestija* ähvardused).

Chamb. vastas: asi nõuab järele mõtlemist, lubas vastuse pärast poole anda.

24/I sain kutse 27/I kl 12 Chamberlaini jutule tulla. FO-s kuulsin siis Sir Eyre Crowe'lt (*Permanent/ Undersecretary of State*)⁴⁷, Chamberlain olevat voodis haige, tema, Crowe, olevat volitatud mulle Chamberlaini vastuse andma. Vastus tegi selgeks otsekoheste sõnadega, mis sisuliselt varem selgeks oli saanud, 1/XII järel.

⁴⁵ Mõeldud on Rahvasteliidu pakti (põhikirja).

⁴⁶ Owen O'Malley, Suurbritannia välisministeeriumi Skandinaavia ja Balti riikide osakonna töötaja.

⁴⁷ Eyre Alexander Crowe (1864–1925), Briti välisministeeriumi juhtiv töötaja, alaline alamriigisekretär, sisuliselt välisministri abi.

„Meie oleme Baltiiriikide olemisest huvitatud *and are in sympathy to you*⁴⁸; meil on Baltimaadel kaubanduslisi huvisid, aga me ei või kuidagi viisi Teie hääks venelaste vasta välja astuda; ei või seda ka mitteametlikult teha, näit. meie ajalehti mõjutada katsudes. See ei läheks meil ka kordagi, sest meie ajalehed on rippumatud ja käivad oma poliitilist rada.

Meie ei pea otstarbekohaseks praegusetel oludel kuidagi viisi venelaste vasta välja astuda ja neid sellega äritada.

Tagajärg oleks ka Teile (Baltimaadele) halb. Balkani-liidu asjus süüdistasid meid venelased, kuid me hoiame sellest kõigiti kõrvale; niisamasugune on meie seisukoht Baltimaade küsimuses. Teeksime teisiti, siis kardame, et just sellega venelased Teile kallale kutsuksime, ja me ei võiks Briti praegustel oludel kuidagi siis Teie hääks välja astuda.

Ütlen seda otsekohe välja, et ei Venemaal ega Teie maadel valesarvamisi ei tekkiks. Venelane on praegu väga agressiivne (meie *Trade Unionides*⁴⁹ kasvab kommunismuse propaganda), katsume selle vasta omal viisil (s. t. teiste maadega mitte eraldi ühinedes) võidelda. Teie (Baltimaad) katsuge venelaste (bolševikkude) vasta Rahvasteliidu kaudu võidelda, mitte aga mõne erilise suurvõimu (näit. Briti OK.) kaudu.

Muidugi Balti liidust saame kõigiti aru. Teil on ühine hädasoht. Aga Soome näikse Rootsiga ühineda tahtvat (OK: Kas see tähendab, et FO soovib seda ühinemist, nii kui siin kuulda?) ja Poolal on oma idapiiriga raskusi ja Vilna küsimusega. Peaksite ka kaitse asjus tee leidma, mis venelasi ei äritaks; see sünnib, kui Teie vastastikune teineteise venelasevasta toetamine (OK = defensiivliit) tuttavaks saab; parem pidage sala, kui Teie teatavates küsimustes ehk ühinete.”

Ajalehtede mõjutamisest kõneledes ütlesin, et meil, kui väljamaalastel selles suhtes raske oleks midagi katsuda ehk läbi viia (NB oli juttu sellest – p. 2 – et FO seda ei võiks). „See on õige – ütles *Sir E. Growe* – ja kõigil autoritatiivsest hallikast tulnud teadatel (s. t. ametlikudel) on teatud maik küljes, mis neilt väärtuse võtab. Aga soetage enesele ajalehtnikkude hulgas isiklikka sõpru, huvitage omast maast neid, ja nende kaudu laiemat publikumi. Meie maal ripub väga palju avalikust arvamistest ja seda teevad ajalehed.”

Oli Sus. Lawrence⁵⁰ kirjutusest juttu. „Ei soovitaks Teile selle pääle vastata. Saatkonnad seda harilikult ei tee. Siin katsub viimasel ajal ainult Spania ambassador õiendustega ja seletustega välja astuda, aga mitte just õnnelikult. Mis eriti Sus. Lawrence'sse puutub, siis on ta laialt tuttav „bolševikina” ja tema kirjutustel ei oma palju väärtust – *silly and sentimental*⁵¹. On Teil just tarvilikku kindlat materjaali vastu tuua, siis tehke seda kõige parem mõne inglase kaudu.” [– –]

Järelikiri: mis siis nüüd edasi?

Pean välisministriga (valitsusega) kõnelema, et situatsioon selge oleks ja see valearvamine kaoks, et sinne abi meil kindel ja võtta on. Kuid töö peab endiselt, ehk õigem laiemalt, edasi minema:

a) Britlasi ökonomiliselt huvitada.

b) üleüldist arvamist mõjutada („propaganda”);

kui siis abi vaja on, siis on andmed käes, et seda küsima võib tulla. Tagajärje määrab üleüldine poliitil. situatsioon. Kuid kui neid andmeid (a,b) ei ole, siis ei maksa abi ülepää küsima tulla.

JK. Pärastpoole teatas *Sir E. Growe* (kirjaga), et siit firmadelt sõjariistu saaks osta.

O. Kallas

ERA, f. 957, n. 12, s. 693, l. 83–88.

⁴⁸ *And are in sympathy to you* – ja tunneme teie vastu sümpaatiat.

⁴⁹ *Trade Union* – ametiühing.

⁵⁰ Susan Lawrence, Briti ametiühingutegelane, viibis 1924. aasta sügisel Tallinnas ja kirjutas Inglise ajakirjan-duses Eesti tööliste kehvast olukorrast ja valitsuse repressioonidest.

⁵¹ *Silly and sentimental* – rumal ja sentimentaalne.

10. Söör E. Crowe ja O. Kallase jutuajamise üleskirjutus

Skandinaavia ja Balti riigid

Konfidentsiaalne

N 532/112/59

27. jaanuar 1925

Eesti minister tegi täna visiidi, et jätkata vestlust, mis oli toimunud välisministriga selle kuu 14. kuupäeval, kus ta oli teinud oma valitsuse nimel ettepaneku, et Suurbritannia võiks mingil temale sobival viisil avalikustada oma huvi Balti riikide, eriti Eesti, jätkuva iseseisvuse ja õitsengu vastu, hoiatusena Nõukogude valitsuse revolutsioonilisele ja vaenulikule tegevusele. Välisminister oli sellega seoses avaldanud kahtlust, kas Tema Majesteedi valitsus võiks selles küsimuses Moskvast protesti avaldada, kuid oli lubanud nimetatud probleemi üle järele mõelda.

Ma ütlesin hr. Kallasele, et hr. Chamberlain, kes oli haigestunud ega saanud välisministeeriumis viibida, oli volitanud mind talle edastama tema järeldused. Need kaldusid kinnitama tema kartusi, et ükskõik missugused Briti valitsuse poolt soovitud suunas astunud sammud pigem süvendanuksid uute Balti riikide ja Venemaa vahelisi vastuolusid, kui hirmutanuksid Nõukogusid tagasi tõmbuma. Moskvast oli juba korduvalt väljendatud kahtlust, et Lääneriigid, eriti Suurbritannia, taotlesid Venemaa ümbristamist anti-bolševistliku liiga poolt. Kõik, mis võis kinnitada niisuguseid kahtlusi, võiks kergesti viia Nõukogude valitsuse mõttele, et oleks ettenägelik rünnata kohe, mitte oodata, kuni niisugune kombinatsioon muutub tõeliseks organisatsiooniks.

See oli üks ohuallikas. Sel küsimusel oli ka teine aspekt, mis oli meile samuti ebamugav. Iga-sugune Briti eriliste huvide avalik manifesteerimist Eesti vastu mõistetakse tingimata tagatisena, et Eestit ähvardava tõsise välisohu puhul sekkub meie riik jõuga ja tuleb talle appi.

Ma ei pea hr. Kallast veenma, et Eesti vastu tuntakse meie riigis suurt sümpaatiat. Lisaks poolehoiupõhjustele oli Britannial materiaalne huvitatus, seda eriti kaubanduse seisukohalt sellises ulatuses, et iga Briti valitsuse soov neid kaitsta oli põhjendatud. Kuid see ei tähenda, et Britannia on kutsunud või lausa kohustatud võtma endale Balti riikide erilise kaitsja rolli. Me tervitasime ja tunnustasime meelsasti nende iseseisvumist Venemaast, kuid nagu ka kõikides teistes riikides, peab rahvusliku iseseisvuse säilitamise küsimus jääma eelkõige rahvusliku valitsuse ülesandeks.

Hr. Kallas, varjamata oma pettumust, tunnistas siiski avameelselt, et ta mõistab täiesti vaateid ja argumente, mida ma selles küsimuses avaldanud olin. Ta arvas siiski, et me eksisime hinnangu andmisel Nõukogude hoiakule. Ta oli veendunud, et niipea, kui Moskva mõistab, et niisugune riik, nagu Suurbritannia, leiab, et Venemaa rünnak võib ohustada Briti huve, lõpetavad nad oma propaganda ja salakavala piiririkumise. Kuid nõustudes, et Briti valitsuse suhtumine peab tuginema hinnangule, mille annab situatsioonile pigem Briti kui tema enda valitsus, küsis ta, kas ma ei võiks ükskõik kui mitteametlikul viisil anda talle nõu, mida Eesti valitsus peaks tegema selles raskest situatsioonist, millesse ta oli sattunud.

Ütlesin, et loomulikult peab ta mõistma, et ei mina isiklikult ega meie valitsus ei saa talle nii tähtsas küsimuses nõu anda. Võisin vaid juhtida ta tähelepanu mõningatele asjaoludele, mida oleksin pidanud oluliseks. Näiteks Rahvasteliit. Vastutus, mis meil on Eesti ees, tuleneb meie kuuluvusest Rahvasteliitu. Eestil oli loomulikult võimalus pöörduda Liidu poole. Lepingusätete kohaselt on Liit volitatud tegelema tõsise iseloomuga vaidlusküsimustega ka siis, kui üks vaidluspooltest ei ole Liidu liikmesriik. Esmapilgul võib tunduda, et seeläbi avaneb Eesti valitsusel võimalus Venemaale survet avaldada. Hr. Kallas tõdes, et tema valitsus oli seda kaalunud, kuid, sõandasin ma tähendada, Eesti valitsus teeks hästi, kui ta kaaluks selle sammuga kaasnevaid tagajärgi. Nähtavasti nõustuvad nad, et kõigi huvides oleks Venemaa ühinemine Liiduga, misjuhuks Eesti tõsiseid kaebusi Venemaa vastu oleks märksa lihtsam käsitleda, kuid käesoleval ajal on Venemaa valitsus oli täielikult Liitu astumise vastu ja oli karta, et igasugune ähvardus nende vastu suunatud aktsioonidest

süvendanuks juba eksisteerivat vastuseisu. Seetõttu mina isiklikult ei usu, et käesoleval momendil oleks eriti arukas Genfis mingeid samme astuda. Ma võisin vaid soovitada, et Eesti peaks tegema kõik võimaliku, et käsitleda Venemaa sissetungi ja propagandat tulemuslikult ning astuma samme maailma informeerimiseks kõigist neist faktidest.

Hr. Kallas nõustus ja ütles, et ta on juba mõelnud, kuidas ta võiks kõnealust probleemi Briti ajakirjanduses Briti üldsusele kõige paremini valgustada. Ta palus mul anda nõu selles küsimuses ja küsis, kas Briti valitsus ei saaks mõjutada Eesti probleemi adekvaatset käsitlemist Londoni pressis. Ma soovitasin tal sellest mõttest loobuda. Ma ütlesin, et Briti valitsuse seisukoht ei luba tal mingis küsimuses pressile silmatorkamatult suuniseid anda. Pressi mõjustatakse enam-vähem ametlike teadaannete kaudu ja millestki selletaolisest ei ole minu meelest antud juhul kasu.

Hr. Kallas tundis huvi, kas meil on mingeid vastuväiteid, kui ta Inglise ajakirjandusele kirjutab. Ta tõi näiteks konkreetse juhtumi, mille puhul ta seda väga soovis. Miss Susan Lawrence, kes oli hiljuti tagasi Moskvast Eestist läbi sõitnud, tegi avaldusi Eestis hiljuti aset leidnud bolševistlike intsidentide kohta, eksides faktides, ja Eesti valitsus soovis avalikustada tema laimavaid väiteid.

Ma ütlesin, et minu kogemuste põhjal ei ole Londoni välisesinduste juhtide sekkumine „Times’ile” kirjutamisega eriti tulemuslik olnud, kuid ma küsisin, kas oli vajalik, et need kirjad peaks kirjutama tema. Üldjuhul on Briti üldsus alati tervitanud usaldusväärseid avaldusi väärtalt mõistetud seikade puhul. Ausa mängu printsiipi on alati hinnatud. Ta pidi ise otsustama, millised vormis teha parandusi miss Lawrence’i väärväidetesse, kuid minu isiklik mulje oli, et mida vähem niisugused parandused seostuvad välisesinduste tegevusega, seda enam tähelepanu neile olulistes ringkondades pööratakse.

Enne lahkumist küsis hr. Kallas, kas tema valitsus võib loota, et lubatakse nende relvajõudude jaoks siin osta relvi ja laskemoona, kuna see kõigest hoolimata oleks üheks vähestest kaitsevahenditest Venemaa agressiooni vastu.

Ma ütlesin, et niipalju kui mina tean – kuid ma ei julgenud kõnelda absoluutse kindlusega – ei keeldu Briti valitsus üldreeglina praegu ekspordilitsentsidest relvade ja laskemoona müügiks sõbraliku riigi ministeeriumile, kui eksporditavate relvade kogus on mõistlik, kuid ma lubasin edastada talle täpsema informatsiooni niipea, kui olen selle järele uurinud.

Hr. Kallas avaldas tänu kõige eest, mis ma talle öelnud olin ning rõhutas veelkord asjaolu, et seda jutujamist vaadeldakse kui konfidentsiaalset ja mitteametlikku.

E. A. Crowe

Välisministeerium, 1925. aasta 27. jaanuar.

UKNA, FO 371/10976. Tõlge inglise keelest.